

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

ПЕТРЕНКО ОЛЬГИ СЕРГІЇВНИ

«ІНТЕРНЕТ ЯК СУБПРОСТІР СУСПІЛЬСТВА: СТРУКТУРИ ТА ПРОЦЕСИ»

представлену у спеціалізовану вчену раду Д 64.051.15

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТА імені
В.Н.КАРАЗІНА**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Цікавість і актуальність деяких робіт артикулюється самою темою. Дане дослідження - одне із таких. При чому, вже у назві укрите як переваги, так і складності. Адже вимовляючи лише слово «Інтернет» ми на рівні повсякденної свідомості відчуваємо масштабність і значущість самого явища і процесів з ним пов'язаних, не кажучи, скільки запитань породжує це в науковому середовищі. Якщо ж, до цього додати ще й проблематику простору, то маємо насичену наукову субстанцію, яка є розмитою та незрозумілою, де окремі наукові розвідки поки що частково проливають світло на невизначеності. Це аж ніяк не зменшує інтересу, лише ускладнює дослідницькі практики. Бо ж деякі речі ми сприймаємо як само собою зрозумілі, наприклад, «Інтернет – простір», хоча залишаючи його попри все, для себе, утаємниченим, оскільки лише фрагментарно маємо уявлення, про його генезу, потенціал можливостей і проблем, укритих у ньому.

Складності у дослідженні простору - це не тільки проблематика, якою переймаються представники гуманітарних наук. Вже не одне століття як фізики розмірковують і досліджують генезу простору, створюючи різні формати його інтерпретації та розуміння: від ефірного, хвильового чи голограмного... Ще недавно, соціальний простір і час знаходилися в царині

філософських міркувань, а нині обговорення ведеться як на рівні культурних так і наукових соціологічних практик.

Для соціологічної науки розуміння фізичного простору має сенс у контексті здійснення демаркації між фізичним і соціальним простором, але процес технологізації, який відбувається у геометричній прогресії, спонукає до нових рефлексій. У межах соціологічного дискурсу, вже з'являється вербалізація і інших просторових форм, зокрема, медіа – простір, віртуальний простір, кібер - простір, Інтернет – простір, що потребує не лише уточнення, а і виокремлення їх специфікацій.

Поява Інтернет простору актуалізує і висуває на порядок денний формат дещо іншого просторового утворення, з яким фактично ми маємо справу лише кілька десятиліть. Тож, уточнення, визначення соціального простору, його співвідношення з іншими просторовими утвореннями набуває потужної актуальності, при чому, будучи, досить складним процесом. Спроби наблизитися і описати формат Інтернет простору є досить інноваційним і сміливим науковим кроком, який здійснила Ольга Сергіївна, оскільки як соціальне так і технологічне – це ті «тканки», що перебувають у потужній динаміці.

Тому, актуальність обраної проблематики без сумніву має місце. Фактично, дослідниця робить спробу описати на зрозумілій соціологічній мові, що представляє собою дихотомія «укритого» і «відкритого» одночасно простору, яким є Інтернет простір. Здійснює ж відповідний аналіз звертаючись до перспективи його розгляду через субпростір суспільства.

***Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і
рекомендацій, їхня достовірність та новизна***

Відповідно до обраної теми дисертаційної роботи автором здійснено коректне формулювання проблеми як з соціальної так із соціологічної перспективи, що дозволило конкретизувати ділянку дослідницьких розвідок, а також чітко обґрунтувати мету.

При цьому мета, є досить амбітною: «концептуалізації Інтернету як субпростору суспільства, що володіє структурними та процесуальними

характеристиками» (с.5). У відповідності до зазначеної мети сформульовану цілу низку завдань, які були реалізовані у роботі.

Що ж вдалося і в якій мірі? Отримані унаслідок реалізації поставлених завдань результати є цікавими і значущими. Заслугою авторки є ґрунтовний аналіз теоретичних розробок, що мали місце в релятивістському підході щодо соціального простору, а також створення комплексного уявлення про нові можливості Інтернет як простору взаємодії, що проявляються у наступному: «1) швидкість передачі даних між віддаленими суб'єктами скасовує значення витрат на подолання простору.... 2) майданчик для взаємодії дуже значної частини населення Землі... 3) можливість утворювати інтернет-групи, у тому числі спільноти, аудиторії тощо та ефективно взаємодіяти не тільки з людьми, знайомими у реальному житті; 4) анонімність (часткове виключення становлять соціальні мережі) та більша (у порівнянні з «реальним») егалітарність віртуального соціального простору... 5) відсутність можливості тілесно взаємодіяти з іншими людьми, та сприймати тілесний образ людини...6) гіпертекстуальність (об'єднаність величезних масивів даних (текстових, відео та аудіо) гіперпосиланнями); 7) принципова відмінність сучасного Інтернету від інших ЗМІ, а частково і від Інтернету 1.0: 1) надання широкій масі користувачів можливості формування контенту через поширення технології Веб 2.0 та розповсюдження соціальних медіа, тобто розповсюдження горизонтальних комунікацій. 2) можливість, і часто необхідність, самому шукати та обирати потрібну інформацію та її джерело...(с.25-26) Дані характеристики не є новими, але авторка здійснила їх систематизацію і тим самим фактично зафіксувала базові властивості мережі Інтернет.

Поставлена мета потребувала також звернення до цілої низки концептів, теорій та уточнення понятійно-категоріального апарату, в межах зазначеної проблематики, що власне і було здійснено, зокрема, розширено і уточнено характеристики поняття «соціальний простір»(с.18), «супростір» (21), поняття інтернет-спільнота, яка визначена за наступними характеристиками: 1) наявність спільної діяльності чи захоплення характерного для членів спільноти; 2) певна періодичність практик; 3) наявність певної культури у

вигляді писаних та неписаних правил поведінки, знань, цінностей, що поділяються учасниками; 4) наявність структури відносин, що склалася у середині групи: лідерства, симпатій та антипатій, формальних та неформальних статусних позицій; 5) формування ідентичності (с.152). Здійснено подальший аналіз поняття «віртуальність», що розглядається як «принципова можливість опосередковувати взаємодію людей... Віртуальна реальність мережі перетворюється у соціальну лише за умови взаємодії в ній людей (с.35).

Для здійснення концептуалізації автор опрацьовує базу теорій і концептів, що мають у той чи інший спосіб розкривати структури мережі Інтернет. Відповідно, показано, що Інтернет спільнота може утворитися у певній ділянці мережі, що досить поглиблено представлено у другому розділі. Для цього були розглянуті положення О. Барда та Я. Зодерквіста, про основи стратифікації у сучасному суспільстві, що дозволило використовувати їх при розгляді можливостей керувати увагою споживачів в Інтернет-просторі (с.38, с.42-44). Використано також засади теорії інформаційного суспільства М. Кастельса, зокрема, звертаючись до простору потоків « як поєднання трьох шарів матеріальної підтримки процесів та функцій, що домінують в інформаційному суспільстві. Інтернет-середовище стрімко вплітається у діяльність різних соціальних інститутів та діяльність організацій, змінюючи їх, створює особливий простір для взаємодій» (с.27-28). Також автор звертається до теоретичних розробок У. Бека його концепту «соціального ризику (с.51). Приємно, що і вітчизняні автори, чий доробок є значущим у сфері аналізу соціальних структур не залишився поза увагою при здійсненні концептуалізації, плідним видається використання підходу С. Макеєва, щодо зростання впливу акторів у визначенні та перевизначенні раніше жорстких та однозначних інституційних норм (с.37). Також у роботі було використано теорію Е.Шилза щодо визначення центральних та периферійних структур у суспільстві у залежності від локалізації найбільш важливих соціальних практик, яка застосовувалася для аналізу мережевих інтернет-структур (с.55; с.60). Досліджено, що мережеві центри є множинними та ситуативними ділянками мережі, які характеризуються найбільшою щільністю зв'язків та кількістю

впливових акторів, де найбільш інтенсивно здійснюються певні види діяльності та реалізуються основні функції, продукуються зразки для наслідування (с.140); При цьому автор спирається на розробки представників постмодерністського напрямку. Продemonстровано, як відбувається переміщення акторів на периферію мереж при втраті зв'язків, уваги, авторитетності (с.81-90). Досить цікавою, хоча звичайно й не вичерпною і дискусійною є розробка критеріїв стратифікації структурних елементів Інтернету : 1) цікавість та/чи корисність інформаційного наповнення сайту, його репутація, 2) кількість учасників мережі або інтернет-спільноти, 3) «технічна влада», тобто рівень технічної обізнаності та можливостей певних людей апаратно чи програмно впливати на доступ до інформації, 4) репутація та компетентність окремих користувачів (с.42-47); У другому розділі також крім формування каркасу концептів було продемонстровано як відбувається актуалізація агентів мереж в залежності від ідеологічного посилу . У третьому розділі презентовано результати дослідження, виконаного на основі використання якісної стратегії . Отримані результатами є цікавими з точки зору виокремлення тенденцій, які мають місце у конструюванні повсякденності в українському Інтернет субпросторі .

У дисертації використано значну кількість фундаментальних праць вітчизняних і зарубіжних вчених, чималий фактологічний і статистичний матеріал. Для здійснення дослідження використовувалися дані «European Social Survey», що репрезентативні для України (хвилі 2004–2005 рр., n=2031; 2010–2011 рр., n=1931; 2012–2013 рр., n=2178) та Норвегії (хвилі 2002–2003 рр., n=2036; 2010–2011 рр., n=1548; 2014 р., n=1436). Також представлені результати емпіричних розвідок, у яких автор безпосередньо приймала участь, зокрема, «Вплив Інтернету на повсякденне життя великого міста» (проведено дві серії фокусованих групових інтерв'ю (2011 р. – 5 фокус-груп; 2013 р. – 4 фокус-групи) з учнівською молоддю, представниками різних професійних груп та громадського активу Луганська); «Життєві світи Сходу і Заходу України» (2014 р.; опитування здійснене у Донецькій та Луганській (n=748), а також у Львівській та Івано-Франківській областях (n=731)); «Повсякденне життя

луганського школяра» (опитані учні 8-11 класів шкіл Луганська; 2011 р. – n=800; 2013 р. – n=917); «Політичні партії і населення у період виборчої кампанії: контекст великого міста» (2012 р., опитано 1100 мешканців Луганська), також програмний аналіз за допомогою сервісу Google Trends (для визначення динаміки пошукових запитів за 2004–2016 рр.) та програма OSoMe (для визначення динаміки хештегів в мережі «Twitter» в 2013–2016 рр., що мають відношення до гібридної війни).

Грунтовний аналіз матеріалів дисертаційного дослідження Петренко О.С. дозволяє дійти висновку, що дисертаційну роботу виконано на актуальну тему, її завдання повністю вирішені, а мету досягнуто. Авторці вдалося знайти оригінальні підходи до наукового обґрунтування власних положень і висновків, застосованих методів збору, аналізу та інтерпретації інформації.

Значущість дослідження для науки і практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання

Як свідчить зміст дисертаційної роботи, авторкою вирішено важливу теоретичну, наукову і практичну задачу щодо концептуалізації Інтернет як субпростору суспільства, показано як відбувається структуризація Інтернет простору та його функціонування в межах українського суспільства. Зазначене дозволяє зробити позитивний висновок щодо наукового рівня, достовірності представленого у дисертації матеріалу, теоретичних обґрунтувань і аргументації всіх положень, що висунуто до захисту, практичного значення висновків і рекомендацій, що витікають із дисертації.

Представлена дисертація, досить широко апробована на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Якубинська наукова сесія» (Харків, 2012); «Молодіжна політика: проблеми та перспективи» (Дрогобич, 2012, 2013); «Другий модерн і перспективи капіталізму в країнах колишнього СРСР» (Луганськ, 2012); «Кримінологія та медіація» (Луганськ, 2012); «Вибори до Верховної Ради України 2012 року: регіональні аспекти передвиборчої кампанії та наслідки для країни» (Луганськ, 2012); «Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління» (Донецьк, 2013, 2014); «Другий модерн: ідентичності та проведення кордонів

(особистість, соціальна група, суспільство) (Луганськ, 2013); «Соціальні та політичні трансформації у кризовому суспільстві: локальний, регіональний та глобальний вимір» (Одеса, 2013); «Методологічні питання дослідження масової свідомості в кризові періоди суспільного розвитку» (Старобільськ, 2016); «Харківські соціологічні читання» (Харків, 2016); II-му Конгресі Соціологічної асоціації України (Харків, 2013). Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка та теоретичному семінарі соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. За своїм контентом результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у освітньому процесі у вищій школі при викладанні різноманітних навчальних дисциплін, особливо блоку, які відносяться до соціальних систем та комунікацій: «Соціологія Другого модерну», «Теорія соціальних структур», «Соціологія масових комунікацій», «Соціологія Інтернету», «Соціологія молоді», а також при підготовці підручників і навчальних посібників із цих курсів.

***Повнота викладу основних результатів дослідження
в опублікованих працях***

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Петренко О.С. вважаю достатньо обґрунтованими та достовірними, результати логічно доведеними до рівня конкретних пропозицій, придатних для впровадження у навчальний процес та практичну діяльність зацікавлених організацій та установ. Вони достатньо повно викладені у 18 наукових публікаціях, 5 з яких – у фахових виданнях України з соціологічних наук, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 7 – тез доповідей на конференціях.

У авторефераті дисертації представлено грамотне і послідовне викладення змісту дисертації, що забезпечує ідентичність основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної роботи і автореферату. За формою подання матеріалу він чітко й логічно структурований, містить всі необхідні атрибути та складові елементи.

Дискусійні положення та зауваження

Підкреслюючи не заперечні позитивні риси дисертаційної роботи, варто звернути увагу на ряд моментів представлених у даній роботі:

1.1. Хотілося б побачити більш виразно сформульовану авторську інтерпретацію понять, які використовуються у дослідженні, особливо у контексті концептуалізації. А саме, бажано було б зрозуміти авторські преференції у визначенні «процесуальні характеристики» і як дане визначення співвідноситься з поняттям «функція»? Одне з основних понять «соціальний простір» варто було б уточнити, що стало для автора пріоритетним після переосмислення робіт П.Сорокіна, Г.Зіммеля, П.Бурдьє і інших, не відсилаючись до загального формулювання як це розглядали «представники релятивістського підходу».

1.2. Досить дискусійною постає одна із авторських тез, щодо перенесення соціальних процесів (які є ключовими для даної роботи) (с.96) в Інтернет простір. Перенесення не викликає заперечення, а ось імплементація їх в Інтернет просторі викликає досить багато запитань. Хотілося б зрозуміти на чому ґрунтується подібна теза?

1.3. Автор посилається у своїй роботі на працю П.Бурдьє щодо соціального простору, вдається до цитування поняття соціального простору за П.Бурдьє (с.16) і це досить виправдано, та робота виграє якби концепції даного соціолога знайшли більш розгорнуте представлення, особливо в контексті співвідношення різних видів капіталу.

1.4. Стосовно третього розділу він - цікавий з точки зору авторського доробку, але бажаним було б більш коректне здійснити представлення результатів, зроблених на основі використання якісної стратегії не вдаватися до їх розширеної екстраполяцію, а зазначити, що вони описують лише наявні локальні тенденції.

Однак, висловлені зауваження і побажання не применшують значення роботи і внесок дисертантки у соціологічну галузь і не знижують у цілому високої оцінки дисертаційної роботи.

Висновок

Досліджувана проблематика, що представлена у роботі «Інтернет як субпростір суспільства: структури та процеси» є досить актуальним і значущим доробком, оскільки створює базові теоретико-методологічні засади розуміння Інтернету як субпростору, де соціальне і технологічне формує різноманітні симбіотичні комбінації, завдяки колективним і індивідуальним агентам. Досить поглиблено розглянуті особливості даного просторового утворення, що створює гарні можливості для подальших досліджень у даному напрямку. Обраний предмет дослідження є теоретично обґрунтованим і емпірично доведеним у руслі релятивістського підходу в межах розділів даної дисертаційної роботи. Отримані результати мають як теоретичну так і практичну значущість, а також дозволяють формулювати нові гіпотези і дослідницькі інтенції, що підкреслює наявність творчої компоненти.

За актуальністю, науковою новизною, достовірністю, практичною цінністю, структурою, змістом, оформленням дисертаційне дослідження Петренко О.С. на тему «Інтернет як субпростір суспільства: структури та процеси» подана до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології, є самостійним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 із змінами, а її автор Петренко Ольга Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент,

доктор соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри галузевої соціології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Підпис І.А. Чудовської

затверджую

Ірина Анатоліївна Чудовська

ЗАСВІДЧУЮ
СЕКРЕТАР НДЧ
НАРІЗЬКА Н.В.
14.05.2017р.